

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1979 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1981

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1979

VILNIUS

1981

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1979

VILNIUS

198

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1979

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1981

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSČAS, Mečislovas JUČAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktorius pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakyму

Li 237

Lietuvos istorijos metraštis = Ежегодник истории Литвы = The year-book of Lithuanian history / LTSR MA, Istorijos in-tas, LTSR istorijos problem. moksl. taryba; Red. kolegija: B. Vaitkevičius (vyr. red.) ir kt.— V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1973 m.

1979 m. 1981. 176 p. Lygiagr. antr. taip pat vok. Str. santr. rus. LTSR MA istorijos in-to leid. 1979 m. bibliogr. / O. Adomonienė, p. 141—143. Bibliogr. nuorodos išnašose.

0505040000

BBK 63.3(2Liet.)
9(TL)

M $\frac{10604-071}{M854(10)-81}$ Z-81

© LTSR MA Istorijos institutas, 1981

REVOLIUCINIS STUDENTŲ JUDĖJIMAS IR JO RYŠIAI SU DARBO ŽMONIŲ KOVA BURŽUAZINĖJE LIETUVOJE

ČESLOVAS MANČINSKAS

Revoliucinis studentijos judėjimas jau seniai patraukė daugelio tyrinėtojų dėmesį. Pirmoji tarybinėje lietuvių istoriografijoje jį nagrinėjo A. Gaigalaitė¹. Nemažai faktų apie revoliucinį judėjimą Kauno universitete pateikė A. Marcelis, S. Atamukas, M. Burokevičius, M. Bložė ir kiti². Pastaruoju metu šį klausimą tyrinėjo šio straipsnio autorius³. Paskelbta studentų revoliucinio judėjimo dalyvių atsiminimų⁴.

Įdomių faktų iš Kauno archyvo fondų bei asmeninių archyvų apie studentų revoliucinį judėjimą buvo paskelbta „Kauno tiesoje“. Tačiau į kai kurią šių straipsnių medžiagą reikia žiūrėti kritiškai. Antai 1926 m. lapkričio 26 d. fašistuojančių studentų antivyriausybiniis išpuolis klaidingai vertinamas kaip „revoliucinių nuotaikų plitimas universiteto studentų tarpe“⁵ ir šitaip revoliucinis judėjimas supainiotas su kylančiu fašizmu Lietuvoje. Žaizdrininkų ir aušrininkų surengtas Gegužės pirmosios minėjimas universitete 1934 m. klaidingai priskirtas auroninkų organizuotam Gegužės pirmosios minėjimui 1932 metais⁶.

¹ Gaigalaitė A. Darbininkų judėjimo pakilimas Lietuvoje 1929—1934 metais. V., 1957.

² Marcelis A. Sunkių išmėginimų dienomis (1927—1930).—Kn.: Lietuvos komjaunimas. V., 1962; Gaigalaitė A. Niūriais fašistinės diktatūros metais (1930—1934).—Ten pat; Atamukas S. Kovoje prieš fašistinę diktatūrą, už tarybų valdžią (1935—1940).—Ten pat; jo paties. Nauja Lietuva—nauji kadrai. V., 1974; Burokevičius M. Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija 1940—1965 metais. V., 1972; Bložė M. LKP veikla, telkiant inteligentiją į antifašistinę kovą 1927—1940 m.—LKP istorijos klausimai, 1975, t. 17; Misiūnaitė E. LKP veikla buržuaziniame Kauno universitete.—Sveikatos apsauga, 1968, Nr. 1.

³ Mančinskas Č. Komunistų ir komjaunuolių veikla universitete.—Kn.: Vilniaus universiteto istorija. 1803—1940. V., 1977; jo paties. LKP veikla Kauno universitete 1922—1934 metais.—Laikas ir įvykiai, 1977, Nr. 19; jo paties. Pažangios studentų organizacijos Kauno universitete.—Mokslas ir gyvenimas, 1977, Nr. 11.

⁴ Bulavas J. Studentiškoji „Aurora“.—Jaunimo gretos, 1967, Nr. 12; Jurginis J. Revoliucinė studentų tradicija.—Tarybinis studentas, 1958.V.1; Klimka A. Gegužės pirmosios minėjimas Kauno universitete.—Tarybinis studentas, 1957.V.1; Taurinskas V. Prisiminimai iš studentų draugijos „Scientia“ veiklos.—Tarybinis studentas, 1958.X.23; Slavinas A. Slenksčiai.—Pergalė, 1976, Nr. 4; Meškauskienė M. Ateities viltys. V., 1978; jos pačios. Tolimi artimi metai. V., 1979.

⁵ Kas universiteto vadovams labiausiai nepatiko.—Kauno tiesa, 1957 m. gruodžio 1 d.

⁶ Milkevičius A. Plačiai plito lenininės idėjos jaunimo tarpe.—Kauno tiesa, 1958 m. balandžio 29 d.

Nors nagrinėjamu klausimu yra nemažai rašyta, bet išsamiau jis ne-tyrinėtas. Pastaruoju metu išaiškinama ir skelbiama naujų pavardžių, tačiau apskritai studentų revoliucinis judėjimas dar neišryškintas.

Straipsnio tikslas — plačiau nušviesti iki šiol mažiau žinomus studentų revoliucinio judėjimo faktus bei įvykius ir parodyti jo ryšius su darbininkų klasės kova Lietuvoje buržuazijos valdymo metais. Straipsnis parašytas, remiantis LTSR centrinio valstybinio archyvo (toliau — CVA), Partinio archyvo prie LKP CK (toliau — PA) medžiaga, pagrindine komunistine, buržuazine spauda, revoliucinio judėjimo dalyvių atsiminimais, kitų tyrinėtojų paskelbtais darbais.

Pagrindinė ir didžiausia aukštoji mokykla buržuazinėje Lietuvoje buvo Kauno (Lietuvos, nuo 1930 m. — Vytauto Didžiojo) universitetas, įkurtas 1922 m. vasario 16 d. Jame buvo sutelkta beveik visa Lietuvos studentija. Daugiausia studentų buvo 1932 m. — 4817, iš jų Kauno universitete — 4553, Dotnuvos žemės ūkio akademijoje — 264. Antrajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje aukštųjų mokyklų skaičius išaugo iki 7, o studentų visose kitose mokyklose 1933—1939 m. — nuo 501 iki 938, bet, sumažėjus jų Kauno universitete, bendras studentų skaičius Lietuvoje taip pat sumažėjo iki 3991. Taigi Kauno universiteto studentų sudėtis daugiausia nulėmė visos Lietuvos studentijos veidą, o revoliucinis judėjimas jame daugiau ar mažiau apibūdina visą to meto studentijos judėjimą. Nepavyko rasti faktų apie revoliucinį judėjimą Kauno konservatorijoje, Veterinarijos akademijoje, Klaipėdos pedagoginiame institute.

Revoliucinio studentų judėjimo buržuazinėje Lietuvoje pradžia siekia Aukštuosius kursus (1920—1922 m.). Juose mokėsi komunistai B. Braudo, J. Stoklickis, T. Stonis, Ch. Krilovaitė, komjaunuolis J. Domaševičius ir kt. Aukštųjų kursų klausytojų socialistų kuopos pagrindu 1922 m. balandžio mėn. universitete buvo įsteigta legali studentų socialistų draugija. Jai priklausė įvairių socialistinių srovių studentai — komunistai, socialdemokratai, aušrininkai, taip pat liaudininkai. Draugijos veikloje, be jau čia minėtų, dalyvavo studentai komunistai P. Glovacas, V. Vedrynaitis, J. Šlekys, M. Kaganas, S. Rapoportaitė, komjaunuoliai V. Laurynaitis, M. Mickis, J. Runkevičius, D. Berzakaitė, taip pat K. Domaševičius, B. Pauliukevičius, A. Arminas ir kt. Jie draugijoje turėjo savo nelegalią grupę. 1923 m. draugija vienijo apie 100, 1925 m. — 53 narius ir turėjo didelę įtaką studentijai.

Studentai marksistai puikiai panaudojo šią draugiją kaip legalią priedangą revoliucinei veiklai išplėsti. Jie rengė gegužines, susirinkimus, atsiliepdavo į aktualius krašto ir tarptautinius įvykius, dalyvavo darbininkų profsąjungų veikloje, Lietuvos KP 1924 m. suorganizuotoje Kauno darbininkų Gegužės pirmosios demonstracijoje. 1924 m. rudenį išrinkta draugijos valdyba (pirmininkas J. Runkevičius, vicepirmininkas — V. Laurynaitis, sekretorius — A. Koniuchovas (vėliau pasitraukė iš revoliucinės veiklos), nariai — A. Arminas ir V. Karosa) dirbo komunistų įtakoje. 1924 m. lapkričio 25 d. valdyba nutarė išplėsti darbą su darbininkais ir valstiečiais, siūsti į darbininkų profsąjungas ir kitas organizacijas savo lektorius bei agitatorius. 1924 m. gruodžio mėn. išėjusiame LKP CK

legaliame laikraštyje „Kaimo žodis“, kurio oficialiu redaktoriumi ir leidėju pasirašė socialistų draugijos narys J. Mačys, buvo pranešta apie šį valdybos nutarimą ir kviečiamos darbo žmonių organizacijos pranešti savo adresus. Netrukus buvo užmegzti ryšiai su komunistais ir profsąjungomis Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Joniškyje, kur skaityti paskaitų kiekvieną savaitę vykdavo V. Vedrynaitis, P. Glovackas, J. Runkevičius ir kiti. Studentų socialistų draugija, kaip pažymėta pranešime Saugumo departamento direktoriui, pavirto „legalios komunistinės veiklos štabu Lietuvoje“⁷.

Studentų socialistų draugija veikė krikščionių demokratų partijos valdymo metais, kai vis didėjo krašto fašizavimo pavojus ir stiprėjo represijos prieš revoliucinį judėjimą. Aštrėjant klasių kovai, ryškėjo draugijos narių idėjinis pasiskirstymas. Iš pradžių joje susikūrė sekcijos, o netrukus ji suskilo į savarankiškas draugijas. Pirmieji iš socialistų draugijos pasitraukė dešiniausi nariai — liaudininkai, 1923 m. gruodžio 6 d. įkūrė „Varpo“ draugiją. Tolesnį skilimą paspartino policijos represijos. Revoliucinės veiklos išplėtimas universitete ir už jo sienų socialistų draugijos vardu sukėlė didelį nerimą klerikalų valdžiai. Kad būtų lengviau atskirai persekioti komunistus, žvalgyba ėmėsi skaldyti draugiją. Jai spaudžiant, iš draugijos pasitraukė socialdemokratai⁸, 1925 m. gegužės 22 d. įsteigė „Žaizdro“ draugiją. Šiek tiek anksčiau, 1925 m. vasario 5 d., dalis žydų studentų įkūrė sionistų-socialistų draugiją.

Socialistų draugijoje likę aušrininkai ir marksistai 1925 m. rudenį išrinko paskutinę valdybą iš vienu aušrininkų (pirmininkas — V. Pavilčius, vicepirmininkas — V. Karosa, sekretorius — J. Norkus, išdininkas — K. Lukša ir knyginkas — K. Boruta). Ji trečiame posėdyje 1925 m. spalio 27 d. priėmė protesto rezoliuciją prieš kareivio komunisto N. Jubilerio sušaudymą. Rezoliucijoje sakoma: „š. m. spalio mėn. 25 dien. Karo Lauko Teismas nutarė nubausti mirtimi Jubilerą Nochimą. Šių metų spalio mėn. 25 dien. tas nutarimas buvo įvykdytas — žmogus buvo sušaudytas. Tai eilinis krikščionių dem. valdovų žiaurumas. Mes protestuojame prieš tokį valdovų terorą ir primenam draugams būtiną reikalą nurodyti darbo masėms to teroro kaltininkus“⁹. Rezoliucija buvo iškabinta draugijos vitrinoje universiteto koridoriuje.

Šis studentų politinis protestas prieš klerikalų diktatūrą sukėlė naują represijų bangą prieš revoliucinę studentiją¹⁰. Išsigandę jų, aušrininkai vien savo balsais, nepaisydami komunistų prieštaravimo, paskutiniame socialistų draugijos susirinkime 1926 m. sausio 31 d. nutarė ją likviduoti¹¹. Formaliai ji buvo uždaryta 1926 m. balandžio 15 d. Universiteto senatas 1926 m. vasario 13 d. įregistravo aušrininkų organizacijos

⁷ Politinės policijos viršininko 1925 m. sausio 26 d. pranešimas Nr. 741 Saugumo departamento direktoriui.— PA, f. 77, ap. 8, b. 24, l. 68.

⁸ Irgi revoliucinis kelias.— Darbininkų jaunimas, 1926, Nr. 2, p. 15.

⁹ Studentų socialistų draugijos valdybos 1925 m. spalio 27 d. posėdžio protokolas Nr. 3.— CVA, f. 631, ap. 13, b. 218, l. 10.

¹⁰ Apie tai žr.: Mančinskas Č. Studentai už groty.— Nemunas, 1978, Nr. 3, p. 44—45.

¹¹ V. Irgi revoliucinis kelias.— Darbininkų jaunimas, 1926, Nr. 2, p. 15.

įstatus. Taip buvo suskaldyta formaliai vieninga pažangiųjų studentų organizacija¹².

1926 m. vasarą į valdžią atėjus liberalinei valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybei, susidarė palankesnės politinės sąlygos demokratinių jų veiklai. Antra vertus, netekę valdžios krikščionys demokratai kartu su tautininkais ruošėsi fašistiniam perversmui. Šiuo laikotarpiu, neturėdami vienos legalios veiklos formos, studentai marksistai aktyviai įsijungė į kitą — legalios komunistinės spaudos leidimą. A. Kilikevičius, P. Glovackas, B. Pauliukevičius, J. Šlekys, S. Sarpalytė, V. Laurynaitis ir kt. dalyvavo leidžiant „Darbininkų atstovą“, „Skardą“, „Mūsų skardą“, „Vilni“, „Spindulį“ ir kitus leidinius, pasirašinėjo jų oficialiais redaktorais bei leidėjais.

LKP CK Politinio Biuro ir CK Sekretoriato vadovo K. Poželos ir LKP CK nario P. Glovacko iniciatyva buvo sukurta pirmoji marksistinė universiteto studentų draugija „Atžala“. Jos įstatai įregistruoti 1926 m. gruodžio 9 d., bet veikti ji buvo pradėjusi anksčiau. „Atžalos“ veikloje aktyviai dalyvavo studentai P. Glovackas, J. Šlekys, A. Kilikevičius, S. Sarpalytė, D. Berzakaitė, J. ir K. Domaševičiai, Ch. Krilovaitė, J. Chavesaitė, B. Golombas, M. Mickis, I. Meskupas, J. Runkevičius, P. Sklėrius, B. Pauliukevičius, A. Arminas ir kt. Kad ir labai užsiėmęs vadovaudamas LKP CK darbui, į „Atžalos“ narių susirinkimus atvykdavo K. Požela.

Revoliucinė studentija 1926 m. rudenį išvystė plačią veiklą universitete ir už jo sienų. Ji aktyviai dalyvavo LKP kovoje už profsąjungų vienybę, Didžiojo Spalio 9-ųjų metinių minėjime, LKP vadovaujamoje darbo žmonių kovoje prieš fašizmo grėsmę Lietuvoje. „Atžalos“ draugijos vardu buvo surengti du vieši vakarai Kooperacijos ir Rotušės salėse, gautos pajamos perduotos Lietuvos Raudonosios pagalbos organizacijai (Mopru). Atžaliečiai P. Glovackas, J. Šlekys, J. Domaševičius, A. Kilikevičius ir kiti dažnai kalbėjo darbininkų ir darbo jaunimo susirinkimuose bei mitinguose Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose, Ukmergėje.

Kaip žinoma, fašistų vadeivos savo jėgoms išbandyti 1926 m. lapkričio 21 d. Kaune surengė antivyriausybinių studentų ateitininkų ir tautininkų neolitanų demonstraciją; ją policija išvaikė. Ši savo išpuolį jie pakartojo 1926 m. lapkričio 26 d. universitete. Tačiau universiteto senatas, ypač rektorius prof. M. Biržiška, pasmerkė ne tik fašistuojančių studentų, o policijos išsišokimo „žalingumą tautai ir valstybei“ ir ėmė ginti „įžeistąją“ universiteto jaunuomenę¹³.

Universiteto komunistai 1926 m. lapkričio 28 d. Kooperacijos salėje surengė masinį studentijos antifašistinį mitingą. Jame buvo griežtai pasmerkti fašistuojančių studentų 1926 m. lapkričio 21 ir 26 d. išpuoliai,

¹² Pateikti faktai rodo, kad, suskaldant studentų socialistų draugiją, pagrindinį vaidmenį atliko krikdemų valdžios represijos. Dėl to nepagrįstas E. Misiūnaitės (min. str., p. 38) tvirtinimas, jog „veikiant K. Poželai, socialistų draugija suskilo ir 1926 m. ji buvo uždaryta“. Kaip žinoma, K. Požela socialistų draugijai nepriklausė, nes į universitetą įstojo 1926 m. rugsėjo mėn., kai ši draugija jau buvo likviduota.

¹³ Universiteto senato 1926 m. lapkričio 25 d. posėdžio protokolai Nr. 189.—CVA, f. 631, ap. 12, b. 234, l. 46, 47; Antrasis u-to senato politinis aktas.—Lietuvos žinios, 1926 m. lapkričio 29 d.

juos remiantis tendencingas senato 1926 m. lapkričio 25 d. nutarimas ir priimta speciali rezoliucija prieš fašizmo grėsmę Lietuvoje. Joje pabrėžta, jog mitingo dalyviai „nutarė kviesti visuomenę kelti akciją prieš fašizmą ir reikalauti iš vyriausybės griežtos antifašistinės politikos ir pašalinimo fašizmo skleidėjų iš mokyklų ir valstybinių įstaigų“¹⁴. (Pabraukta originale. — Č. M.)

Po fašistinio perversmo revoliucinė studentija smarkiai nukentėjo. Fašistai nužudė K. Poželą, 1927 m. vasario 5 d. nuteisė mirti P. Glovacką. (Paskui mirties nuosprendis buvo pakeistas kalėjimu iki gyvos galvos, dar vėliau — iki 15 metų.) Taip pat buvo suimti ir įkalinti J. Domaševičius, A. Kilikevičius, I. Meskupas, D. Berzakaitė, Ch. Krilovaitė. Nutraukę studijas ilgai slapstėsi S. Sarpalytė, J. Šlekys.

Suėmus faktiškus „Atžalos“ vadovus, jos veikla ėmė mažėti ir greitai nutrūko, kaip nurodo revoliucinio judėjimo dalyviai — 1927 rudenį. Tai sutampa su „Atžalos“ valdybos pirmininko J. Šlekio suėmimu 1927 m. rugsėjo 20 d. ir jo įkalinimu administracine tvarka Varnių priverčiamojo darbo stovykloje. Išėjęs iš jos, J. Šlekys 1928 m. atsiėmė dokumentus iš universiteto¹⁵. Oficialiai „Atžalos“ draugija buvo laikoma veikiančia iki 1930 m. gegužės 30 d. universiteto teismo nutarimo uždaryti studentų 22 organizacijas, kurios nepristato regulavimo reikalaujamų žinių apie savo veiklą¹⁶. Tačiau studentijos reikalavimu 1930 m. lapkričio 19 d. teismas pakeitė šį nutarimą ir leido toliau veikti toms iš uždarytų organizacijų, kurios iki 1931 m. sausio 1 d. prorektoriumi pateiks žinias apie savo veiklą¹⁷. Kai kurios draugijos, ju tarpe ir pažangesnės, bendradarbiavusios su revoliucine studentija, atliko šiuos formalumus ir joms buvo leista toliau veikti. Tačiau „Atžala“ to nepadarė, ir jos atžvilgiu liko galioti 1930 m. gegužės 30 d. teismo nutarimas. Tai galima paaiškinti tuo, kad tada, 1930 m. viduryje, jau buvo įkurta ir veikė marksistinė draugija „Aurora“. Kaip prisimena revoliucinio studentų judėjimo dalyviai, tuo metu po svarstymų universiteto komunistai priėjo išvadą, jog konkrečiomis to meto sąlygomis tikslingiau buvo kurti naują marksistinę studentų draugiją negu atgaivinti daugiau kaip dvejus metus neveikusia „Atžala“.

Lietuvos KP taktikoje inteligentijos atžvilgiu fašistinės diktatūros metais išsiskiria du laikotarpiai, kurių chronologinė riba buvo 1935 m. rudenį įvykęs Kominterno VII kongresas.

Vadovaudamasi strategine nuostata dėl būsimos socialistinės revoliucijos be jos antifašistinio etapo, LKP po 1927 m. rudenį įvykusios IV konferencijos savo taktikoje pagrindinį dėmesį skyrė miesto ir kaimo proletariatui. Studentai komunistai buvo išskirstyti po miesto darbinin-

¹⁴ Susirinkimai prieš reakcijos užmačius. Dėl fašistinės reakcijos.—Lietuvos žinios, 1926 m. lapkričio 29 d.

¹⁵ J. Šlekio 1928 m. kovo 5 d. pareiškimas rektoriui.—CVA, f. 631, ap. 7, b. 1747.

¹⁶ Universiteto teismo 1930 m. gegužės 30 d. posėdžio protokolas Nr. 23.—Ten pat, ap. 12, b. 98, l. 47.

¹⁷ Universiteto teismo 1930 m. lapkričio 19 d. posėdžio protokolas Nr. 24.—Ten pat, l. 49.

kų kuopeles¹⁸ ir idėjinį-organizacinį darbą dirbo ne studentų, o darbininkų tarpe. LKP CK Sekretoriato 1928 m. informacijoje pažymėta, jog komunistų darbas studentų tarpe buvo apmiręs¹⁹. 1932 m. gruodžio mėn. LKP CK plenumas nutarė, kad „studentai, kurie dar išblaškyti įvairiose kuopelėse, turi būti surinkti į atskiras studentų kuopeles (LKP ir LKJS) ir tų kuopelių pamatinis darbas randasi universitete“²⁰. Tai įgalino at-eityje pagerinti partijos darbą su studentais.

Vadovaudamasi Kominterno VII kongreso nutarimais dėl bendro darbininkų ir liaudies fronto, LKP parengė naują taktiką kovoje prieš fašistinę diktatūrą, smarkiai išplėtė būsimos revoliucijos varomųjų jėgų socialinę bazę. LKP palaipsniui įveikė sektantizmo reiškinius ir išvystė veiklą, įtraukdama į antifašistinę kovą plačiausius visuomenės sluoksnius, tame tarpe antifašistinę demokratinę ir liberalinę inteligentiją. LKP vadovaujančiuose organuose buvo sukurta atskira darbai su inteligentija institucija.

Po fašistinio perversmo apie trejus metus tęsėsi studentų revoliucinio judėjimo atoslūgis. Reikšmingesnis įvykis šiuo metu buvo 1929 m. vasario 15 d. stichiška studentų demonstracija prieš fašistinės valdžios siekimą likviduoti universiteto autonomiją. Iškviesta pėsčioji ir raitoji policija demonstrantus mušė guminėmis lazdomis, o šie savo ruožtu priešinosi policijai — liejo ją vandeniu, bėrė smėliu, mušė lazdomis, pagrobė vieną policijos nuovados viršininką ir, išitraukę į universiteto rūmus, jį stumdė, nuplėšė skiriamuosius ženklus, supjaustė drabužius²¹. Policija suėmė 33 demonstrantus, jų tarpe A. Venclovą, S. Grigaliūną ir kt. Tačiau šitoje be vadovavimo praėjusioje demonstracijoje, kaip pažymėjo V. Kapsukas, nebuvo girdėti komunistų balso²². Viena iš priežasčių — minėtieji 1927 m. rudens pakeitimai partinėje statyboje, kai studentai komunistai organizaciniu požiūriu buvo atskirti nuo studentijos.

Studentų revoliucinis judėjimas Kauno universitete palaipsniui atgijo nuo 1930 metų. Tai sutapo su darbininkų kovos pakilimu Lietuvoje. Susibūręs komunistų ir komjaunuolių iniciatorių būrelis — E. Medžys, V. Micelmacheris, A. Bauža, E. Meškauskas, P. Zabiela ir J. Bulavas — 1930 m. pavasarį, kaip minėta, įsteigė legalią marksistinę studentų draugiją „Aurora“, kuri tęsė „Atžalos“ revoliucines tradicijas. Draugijos valdybos pirmininkais ir sekretoriais 1930—1932 m. dirbo A. Bauža, J. Bulavas, R. Andriuškevičius ir kt. „Auroros“ aktyvą, be valdybos narių, sudarė J. Blieka, K. Bartkus, V. Drazdauskas, B. Fogelevičius, E. Medžys, V. Mykolaitytė, O. Navakauskaitė, J. Parnarauskas, V. Prėskienis, D. Todesas, buvę atžaliečiai J. Runkevičius, S. Sarpalytė ir kt. „Auroros“ draugija turėjo apie 60 narių. Iš jų 1931—1932 m. susikūrė 2 LKP,

¹⁸ LKP CK Sekretoriato 1927 m. lapkričio 13 d. nutarimas.— PA, f. 77, ap. 10, b. 14, l. 12.

¹⁹ PA, f. 77, ap. 11, b. 21, l. 54.

²⁰ Partijos darbas, 1933, Nr. 2, p. 19.

²¹ Švietimo ministerijos 1929 m. vasario 26 d. raštas Nr. 895 universiteto rektoriui.— CVA, f. 631, ap. 7, b. 1376.

²² K[apsukas] V. Dėl studentų demonstracijos Kaune.— Balsas, 1929, Nr. 7, p. 293.

3 LKJS ir 3 Lietuvos Raudonosios pagalbos (toliau — LRP) kuopelės²³. Jų veiklai vadovauti 1931 m. pradžioje universitete buvo sukurtas studentų komunistų biuras. Jo sekretoriai 1931—1932 m. buvo LKP Kauno rajono komiteto narys propagandos reikalams J. Bulavas, nariais — V. Drazdauskas ir M. Gafanavičius. Daug vertingų nurodymų universiteto komunistams davė LKP CK Sekretoriato nariai K. Preikšas, A. Gudaitis-Guzevičius, M. Junčas-Kučinskas, J. Pajarskas, LKP Kauno rajono komiteto sekretorius J. Vinickis ir kt. Derindami nelegalų pagrindinį darbą su legaliu, „Auroros“ draugijos vardu komunistai išplėtė plačią legalią veiklą universitete, užmezgė ryšį su miesto inteligentija ir darbininkais²⁴.

Svarbią vietą „Auroros“ darbe užėmė jos narių dalyvavimas darbininkų sporto draugijos „Viltis“ veikloje. Ši draugija turėjo 325 narius. Be revoliucinių darbininkų S. Sabanskio, K. Stanionio, A. Šimano, A. Plakchino, J. Mozelio ir kt., draugijai priklausė studentai P. Čiurlys, V. Drazdauskas, A. Gučas, J. Grvbauskas, J. Lipčius, P. Morkūnas, A. Venclova ir kt., dailininkas S. Žukas, literatai K. Korsakas, J. Šimkus, Kauno meno mokyklos mokiniai P. Cvirka, M. Bulaka ir kiti. Studentai O. Devenytė ir P. Morkūnas buvo išrinkti į „Vilties“ draugijos valdybą²⁵. Aurorininkų darbui „Viltyje“ organizuoti ir jam vadovauti Studentų komunistų biuras pavedė V. Drazdauskui. Jis buvo „Vilties“ draugijos literatūros sekcijos vedėjas, klube leidžiamo sienlaikraščio „Jaunasis proletaras“ redaktorius ir daug padėjo „Viltyje“ išitvirtinti LKP šalininkams. „Vilties“ klube veikė darbininkų choras, įvairūs sporto būreliai, skaitykla, biblioteka, pradedančiųjų literatų būrelis. Revoliuciniai studentai šiame klube rengdavo politinę informaciją, skaitydavo paskaitas ir daug padėjo darbininkų savišvietai. Jie taip pat aktyviai dalyvavo Kauno miesto darbininkų ir tarnautojų ligonių kasos tarybos rinkimuose 1931 metais. Propaguodami tarp rinkėjų kairiųjų darbininkų ir tarnautojų sąrašą bei skleisdami atsisaukimus, jie prisidėjo prie jų laimėjimo rinkimuose.

Fašistinė valdžia 1931 m. lapkričio mėn. „Vilties“ draugiją uždarė, o jos valdybos pirmininką J. Mozelį, narius — P. Morkūną, J. Lagunavičių, literatūros sekcijos vedėją V. Drazdauską, meno sekcijos vedėją P. Tarabildą, draugijos narius A. Plakchiną ir kitus, iš viso 8 žmones, Kauno miesto karo komendantas administracine tvarka nubaudė po 3000 lt, arba 3 mėn. kalėjimo²⁶. Neilgai po to veikė ir studentų „Auroros“ draugija. 1932 m. gegužės 9 d. universiteto teismas ją uždarė, nes, tariant šio teismo pirmininko žodžiais, „taip buvo liepta iš aukščiau“²⁷.

²³ Bulavas J. Studentiškoji „Aurora“.— Jaunimo gretos, 1967, Nr. 12, p. 25.

²⁴ Plačiau apie tai žr.: Mančinskas Č. „Aurora“ Kaune.— Nemunas, 1978, Nr. 7, p. 28—29.

²⁵ „Vilties“ draugijos valdybos 1930 m. kovo 18 d. ir birželio 22 d. pranešimai Kauno miesto ir apskrities viršininkui.— CVA, f. 402, ap. 4, b. 567, l. 7, 12.

²⁶ Kauno miesto ir apskrities karo komendanto 1931 m. lapkričio 27 d. nutarimas Nr. 526.— CVA, f. 402, ap. 4, b. 567, l. 16; Karo komendanto pabaudos.— Lietuvos aidas, 1931 m. lapkričio 30 d.

²⁷ Buteika. Fašistai ir socialfašistai universitete išvien persekioja studentus marksistus.— Balsas, 1932, Nr. 15, p. 288.

Nepaisant represijų, studentų revoliucinis judėjimas vyko ir toliau. 1932—1934 m. jame dalyvavo ne tik universiteto, bet ir Dotnuvos žemės ūkio akademijos, kitų mokyklų pažangūs studentai ir moksleiviai. 1932 m. rudenį—1933 m. Kauno universitete veikė 3 LKP ir 2 LKJS kuopelės. Partinė organizacija turėjo 15, LRP—30 narių²⁸. 1934 m. pradžioje suformavus ketvirtą LKP kuopelę, universitete buvo 23 komunistai²⁹, jų tarpe J. Banaitis, P. Dobilas, A. Kravecas, V. Niunka, P. Mikutaitis, D. Todesas, K. Vinokurovas ir kiti. Kai studentų komunistų biuro sekretorius J. Bulavas 1932 m. vasarą išvyko į Vokietiją partijos spaudos leidimo reikalais, naujai sudaryto biuro sekretoriumi buvo V. Drazdauskas, nariais — J. Zdanavičius ir Ch. Veinbergas.

Uždarius „Auroros“ ir „Vilties“ draugijas, revoliuciniai studentai neteko legalių bendravimo formų su studentija, inteligentija ir darbininkais. Tokiomis aplinkybėmis legalių ryšių su masėmis atkūrimas buvo svarbiausias universiteto komunistų uždavinys. Universiteto vadovybei vilkinant įregistruoti įteiktus naujų studentų organizacijų įstatus, komunistai nutarė įsitvirtinti anksčiau įkurtose. Viena iš tokių buvo teatro mėgėjų draugija „Stedra“; joje nuo 1932 m. balandžio mėn. ir įsivyravo komunistai. 1932—1934 m. jos valdybos pirmininkais buvo komunistai ir komjaunuoliai J. Zdanavičius, J. Blieka ir P. Grinius, sekretoriais — K. Bartkus ir P. Kietis. Šiek tiek vėliau revoliuciniai studentai įsivyravo Laisvamanių draugijoje, kurios valdybos pirmininkais 1933 m. buvo komjaunuoliai K. Bartkus ir J. Lipčius, sekretoriais — J. Vaišnoras ir P. Kietis. Šių draugijų vardu buvo dirbamas revoliucinis darbas su studentija, suorganizuota daug įvairių susirinkimų, minėjimų, parengta spektaklių ir kitų legalių priemonių. Vien tik per 1933 m. rudens semestrą komunistai padarė 16 pranešimų masiniuose studentų renginiuose³⁰.

Siekdami sujungti studentijos kovą su darbininkų judėjimu ir įtraukti į ją platesnius inteligentų bei moksleivių sluoksnius, universiteto komunistai rūpinosi steigti viešas draugijas. Studentų komunistų biuro iniciatyva 1932 m. Kaune buvo įsteigta darbininkų teatro draugija „Mūsų scena“³¹. Oficialiais jos steigėjais buvo studentas R. Juknevičius, aktoriai E. Petrauskienė-Zalinkevičaitė, A. Kačinskas, K. Juršys ir žurnalistas J. Paleckis³². Ją steigiant ypač daug pasidarbavo studentas J. Grybauskas, rinkęs parašus po įstatais, juos įregistravęs. Draugijos valdybos pirmininkais 1932—1933 m. dirbo J. Grybauskas, technikas P. Krauskas, darbininkas V. Čibilis, valdybos nariais bei sekretoriais — S. Nėris, V. Drazdauskas, darbininkai J. Nanartonis, V. Markovas, tarnautoja O. Vaivadienė ir kiti³³. Draugija rengė spektaklius (spektaklis apie 1905 m. revoliuciją), skaitė paskaitas, turėjo savo biblioteką, skai-

²⁸ LKP CK Sekretoriato nario J. Ošerovičiaus 1934 m. sausio mėn. laiškas.— PA, f. 77, ap. 16, b. 8, l. 69.

²⁹ LKP CK Sekretoriato 1934 m. kovo 19 d. laiškas.— PA, f. 77, ap. 17, b. 8, l. 38.

³⁰ PA, f. 77, ap. 16, b. 8, l. 69.

³¹ Vyriausybės žinios, d. 2, 1932, Nr. 236.

³² Draugijos „Mūsų scena“ steigėjų 1932 m. kovo mėn. pareiškimas Kauno miesto ir apskrities viršininkui.— CVA, f. 402, ap. 4, b. 663, l. 1.

³³ Draugijos „Mūsų scena“ valdybos 1932 m. pranešimai Kauno miesto ir apskrities viršininkui apie valdybos sudėtį.— Ten pat, l. 7, 12, 13, 16.

tyklą ir pan. Kauno miesto karo komendantas 1933 m. kovo 10 d. uždarė „Mūsų sceną“, nes ji, kaip pažymėta nutarime, „veikia ne pagal savo įstatus ir varo slaptai priešvalstybinį darbą ir kiršina savo veikimu vieną visuomenės dalį prieš kitą“³⁴.

Universiteto komunistų iniciatyva 1932 m. Kaune buvo įsteigta kita vieša organizacija — Lietuvos menininkų draugija „Linija“³⁵. Iš jos oficialių steigėjų paminėtini Kauno meno mokyklos mokinys J. Kuzminskis, žurnalistas T. Tilvytis, dailininkai J. Aleknavičius, E. Ganusauskas ir kiti³⁶. „Linijos“ valdybos pirmininku 1932—1933 m. dirbo dailininkas S. Žukas, sekretoriais — P. Cvirka ir P. Vaivada³⁷. Draugijos veikloje dalyvavo nemažai pažangių Kauno meno mokyklos mokinių, universiteto studentų. „Linijos“ vardu 1933 m. vasario 4 d. žydų realinėje gimnazijoje, Kęstučio 59, buvo surengtas Užgavėnių kaukių balius. Gautos pajamos (300 lt) buvo perduotos Mopruui³⁸. Už tai, kad per balių „ant salės sienų buvo iškabinėti visuomenę erzinančio turinio nupiešti plakatai, vaidinta veikalai tikslu kiršinti vieną visuomenės dalį prieš kitą ir dainuojamos komunistinės dainos“, Kauno miesto karo komendantas 1933 m. kovo 3 d. „Liniją“ uždarė, o jos pirmininką S. Žuką nubaudė 1 mėn. kalėjimo, arba 1000 lt pabauda³⁹.

Studentų komunistų biuras 1932 m. gruodžio mėn.—1934 m. vasario mėn. leido nelegalų laikraštį „Aurora“; jo atsakinguoju redaktoriumi buvo V. Drazdauskas, visą medžiagą tvarkė ir faktiškai redagavo K. Bartkus. Išėjo penki numeriai. „Auroroje“ bendradarbiavo J. Banaitis, P. Cvirka, S. Nėris, P. Mikutaitis, V. Niunka ir kiti. Studentai komunistai ir komjaunuoliai aktyviai dirbo bendrame Komunistų partijos ir komjaunimo darbe. Jie padėjo leisti pogrindinę ir legalią komunistinę spaudą, kalbėjo įmonių darbininkų susirinkimuose, dirbo organizacinį darbą partijos ir komjaunimo organuose, ligonių kasose, profsąjungose ir kitose darbininkų organizacijose. Antai V. Prėskienis, R. Andriuškevičius, O. Navakauskaitė ir kiti padėjo palaikyti LKP ryšius su Vokietijos komunistų partija, gabeno iš Vokietijos į Kauną komunistinę literatūrą; V. Drazdauskas, P. Mikutaitis, V. Mykolaitytė išvertė į lietuvių kalbą J. Stalino veikalą „Apie leninizmo pagrindus“—1934 m. pradžioje jis išėjo iš spaudos; V. Drazdauskas 1933 m. padėjo suorganizuoti nelegalų LKP satyrinį žurnalą „Šluota“, parašė pirmajam jo numeriui įvadinį straipsnį „Menas galingas ginklas“, o 1934 m. padėjo suorganizuoti pažangių dailininkų leidinį „Žingsnis“, kuriam taip pat parašė įvadinį straipsnį. Kauno universiteto studentai komunistai ir komjaunuoliai palaikė ryšius su kitų mokyklų studentais. Dotnuvos žemės ūkio akademijos pažangesnių pažiūrų studentai nuo pat akademijos

³⁴ Kauno miesto ir apskrities karo komendanto 1933 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 64.—Ten pat, l. 19.

³⁵ Vyriausybės žinios, d. 2, 1932, Nr. 236.

³⁶ Draugijos „Linija“ įstatai, pasirašyti jos steigėjų.—CVA, f. 402, ap. 4, b. 647, l. 2.

³⁷ Draugijos „Linija“ valdybos 1932 m. pranešimai Kauno miesto ir apskrities viršininkui apie valdybos sudėtį.—Ten pat, l. 8, 10.

³⁸ Valiuškevičiūtė A. Kauno meno mokykla. V., 1971, p. 142.

³⁹ Kauno miesto ir apskrities karo komendanto 1933 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 56.—CVA, f. 402, ap. 4, b. 647, l. 13.

ikūrimo pradžios telkėsi į „Kultūros“ būrelį. Jo valdybos pirmininkais atskirais metais dirbo J. Bulavas, J. Petraitis, P. Vasinauskas, M. Gaidamavičius, F. Zaronskis, J. Laurinaitis, M. Brašiškis ir kiti. Kai kurie būrelio nariai palaikė ryšius su komunistais, platino atsisaukimus ir komunistinę spaudą. Akademijos revoliucinių studentų veikla ypač suaktyvėjo nuo 1931 metų. Pažymėdami Spalio revoliucijos sukaktį, studentai komjaunuoliai J. Pajaujis, P. Stankevičius, F. Zaronskis ir kiti 1933 m. lapkričio 7 d. iškėlė raudoną vėliavą virš akademijos rūmų⁴⁰. Už tai jie buvo pašalinti iš akademijos ir Kėdainių apskrities karo komendantu nutarimu administracine tvarka nubausti 2 mėn. kalėjimo bei 1—2 metams ištremti į kilimo vietas. Studentai palaikė ryšius su akademijos dvaro ir bandymų stoties kairiaisiais darbininkais. Čia kiek vėliau, 1935 m., susikūrė trys LKP kuopelės⁴¹.

Studentų revoliucinis judėjimas Kauno aukštosiose mokyklose nutrūko 1934 m. pavasarį, paleidus Kauno universiteto studentų komunistų ir komjaunimo organizacijas. Tai buvo susiję su keletu aplinkybių.

Lietuvos KP nuolat rūpinosi geriausius inteligentijos atstovus patraukti į klasines proletariato pozicijas. Per studentų komunistų biurą P. Cvirka, S. Nėris ėmė bendradarbiauti pagrindinėje komunistinėje spaudoje, „Auroros“ laikraštyje. Tačiau, vertinant pažangiųjų inteligentų veiklą, rūpinantis juos priartinti prie darbininkų klasinių pozicijų, kartais trūko lankstumo, taktų⁴². Tai ypač buvo ryšku, kai inteligentai, nesusigaudydami politinėje situacijoje, suklysdavo. Ne visi partiniai darbuotojai teisingai suprasedavo inteligentų pasaulėžiūroje vykstančius poslinkius⁴³. Siekdamas apsaugoti partiją nuo represijų, Z. Angarietis 1933 m. „Balso“ žurnale paskelbė straipsnį „Poetai ar politiniai provokatoriai“⁴⁴, kuriame griežtai kritikavo P. Cvirką ir S. Nėrį už atsiųstų pagrindinei spaudai eilėraščių kairiasias frazes, kurias klasinis priešas galėjo panaudoti komunistams persekioti. Ypač pikty priekaištų susilaukė P. Cvirka⁴⁵. Tačiau Z. Angariečio straipsnis buvo perdėtas. P. Cvirka ir S. Nėris nepelnytai buvo laikomi politiniais provokatoriais. Gyvenimas parodė, kad nepasitikėjimas jų nuoširdumu buvo nepagrįstas, abu jie tapo žymiais tarybiniais lietuvių rašytojais.

Kauno universiteto partinė organizacija ėmė ginti P. Cvirką ir S. Nėrį nuo nepagrįstų užsipuolimų. Studentų komunistų biuro sekretorius V. Drazdauskas parašė laišką „Kritika ar provokacija“, kurį LKP vadovybė įvertino kaip antipartinį, provokacinį⁴⁶. LKP CK nutarimu V. Drazdauskas už antipartinį veikimą buvo pašalintas iš partijos⁴⁷. Kartu šitame nutarime pažymėta: „CK konstatuoja, kad ta visa kompanija, kuri spiečiasi apie Simaitį (V. Drazdauską.—Č. M.) ir jam artimus žmones, yra dabar įtariama, kai kurie jų yra visiškai su mūsų klasiniais prie-

⁴⁰ Junevičius V. Kovoje nepalūžo.—Kauno tiesa, 1965 m. balandžio 1 d.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Burokevičius M. Min. veik., p. 18.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Balsas, 1933, Nr. 3, p. 59.

⁴⁵ Šarmaitis R. Petras Cvirka visuomeninės santvarkos lūžio metu.—Kn.: Atsiminimai apie Petrą Cvirką. V., 1969, p. 284.

⁴⁶ LKP CK Politinio Biuro 1933 m. posėdžio protokolas.—PA, f. 77, ap. 16, b. 4, l. 45.

⁴⁷ Ten pat.

šais, dargi su žvalgyba" ir pareikalauta pašalinti iš visų slaptų ir legalių revoliucinių organizacijų P. Cvirką, S. Nėrį ir visus V. Drazdausko šalininkus⁴⁸.

Siekdama nuslopinti revoliucinį studentų judėjimą, žvalgyba stengėsi ardyti jį iš vidaus, studentų tarpe verbavo savo agentus, informatorius, į pažangias studentų organizacijas siuntė provokatorius. Tuo metu buvo gauta žinių, kad studentų tarpe esąs provokatorius iš „B" raišės⁴⁹. Saugant kairiuosius studentus nuo žvalgybos pinklių, universiteto studentų komunistų biuras, partinė ir komjaunimo organizacijos apie 1934 m. vasario mėn. buvo paleistos. Tiesa, patikrinęs įtarimus, LKP Kauno rajono komitetas nieko įtartina nerado⁵⁰. Peržvelgus trejų metų (1934—1936 m.) komunistinę spaudą, taip pat nepavyko rasti žinių apie provokatoriaus atskleidimą studentų tarpe.

Paleidus partinę ir komjaunimo organizacijas, beveik dvejus metus tęsėsi studentų revoliucinio judėjimo atoslūgis. Vykstant universiteto partinės, komjaunimo ir LRP organizacijų valymui, nemažai jų narių buvo pašalinta. LKP Kauno rajono komiteto 1934 m. ataskaitoje pažymėta, kad tiksliai 1934 m. pabaigoje universitete buvo atkurta viena LKP kuopelė⁵¹. Per įtarinėjimus universiteto partinė organizacija 1934 m. neteko apie 4/5 savo narių. Nepadidėjo jų skaičius ir vėliau. 1935 m. pabaigoje universitete veikė taip pat tik viena LKP kuopelė, komunistams trūko jėgų įkurti legalią marksistinę studentų draugiją⁵². Nepavyko mums rasti duomenų apie tai, kad LKJS organizacija universitete būtų buvusi atkurta anksčiau negu 1938 metais.

Studentų revoliucinis judėjimas Kauno universitete sustiprėjo nuo 1936 metų. Tai buvo susiję su LKP taktikos pakitimais po Kominterno VII kongreso, kai, kurdama liaudies frontą, LKP daug dėmesio ėmė skirti darbiui su inteligentija. Vadovaujančiuose LKP organuose buvo sukurta šiam darbiui institucija. Vadovavo LKP CK sekretoriai — iš pradžių J. Bulavas, vėliau — A. Sniečkus; tiesiogiai šį darbą vietose organizavo LKP CK atstovai darbiui su inteligentija V. Niunka, M. Meškauskienė, M. Gedvilas. Studentų komunistų partiniu organizatoriumi 1938—1939 m. dirbo A. Gudaitis-Guzevičius. LKP Kauno rajono komiteto instruktoriai darbiui su inteligentija buvo studentai E. Kavaliauskaitė, F. Levitacas.

1936 m. pradžioje universitete veikė trys LKP kuopelės⁵³. Joms priklausė J. Pajaujis, V. Krestjanovas, E. Kavaliauskaitė (nuo 1935 m. Zdanavičienė), P. Grinius, M. Ginsburgas, P. Kurlinskas, P. Mikutaitis ir kiti. Nuo 1935 m. gruodžio mėn. universiteto komunistų pastangomis buvo leidžiamas nelegalus inteligentijos žurnalas „Kova", kurį redagavo P. Mikutaitis, J. Pajaujis. Žurnale bendradarbiavo J. Banaitis, Dotnuvos

⁴⁸ Ten pat, l. 45—47.

⁴⁹ LKP CK Sekretoriato nario A. Lifšico 1934 m. balandžio 11 d. ir birželio 18 d. laišakai.—PA, f. 77, ap. 17, b. 8, l. 5, 9.

⁵⁰ A. Šimano atsiminimai.—PA, f. 3377, ap. 3377, b. 1132, l. 34.

⁵¹ PA, f. 77, ap. 17, b. 9, l. 18.

⁵² LKP CK Sekretoriato nario K. Didžiulio 1935 m. spalio 17 d. laiškas.—Ten pat, ap. 18, b. 15, l. 26.

⁵³ Iš partijos gyvenimo.—Kova, 1936, Nr. 2, p. 14.

žemės ūkio akademijos studentas B. Grakauskas ir kiti. 1936 m. pabaigoje komunistai ir kairieji liaudininkai išleido nelegalų inteligentijos laikraštį „Antifašistas“, redaguojamą J. Vaišnoro⁵⁴. Jame bendradarbiavo V. Niunka, J. Pajaujįs, J. Banaitis ir kiti.

Universiteto komunistai aktyviai dalyvavo 1936 m. birželio mėn. įvykiuose Kaune. Studentai komunistai J. Pajaujįs, M. Ginsburgas, V. Povilavičius ir kt. dalyvavo darbininko A. Kranausko laidotuvėse, per visuotinį politinį darbininkų streiką statė barikadas, uždarinėjo įmones, įstaigas. Už dalyvavimą visuotiniame politiniame streike Kauno miesto karo komendantas nubaudė po 3 mėn. kalėjimo J. Pajaujį, F. Levitacą, po 2 mėn. — V. Niunką, M. Ginsburgą ir kitus.

Universiteto komunistų iniciatyva ir pastangomis 1937 m. vasario 28 d. buvo įkurta legali marksistinė studentų organizacija — istorijos mėgėjų draugija „Scientia“. Jos valdybos pirmininkais 1937—1940 m. dirbo studentai komunistai P. Grinius, K. Mozūras, partijos rėmėjai D. Čaprackas, P. Ramoška, sekretoriais — komunistai O. Eidukaitytė, S. Savickas, V. Taurinskas. Be minėtų, draugijoje aktyviai dirbo komunistai J. Jurginis, V. Krestjanovas, J. Pajaujįs, P. Matulionis, M. Kučinskaitė, J. Šimkūnas ir kiti. Oficialūs draugijos nariai buvo studentai komunistai V. Aleksa, J. Pajaujįs, V. Povilavičius, V. Prėskienis, P. Kurlinskas, J. Levinsonas, G. Sipavičius, V. Taurinskas, komjaunuolė I. Povilavičiūtė, taip pat R. Andriuškevičius, A. Butkevičius, L. Tumašovas ir kiti. „Scientia“ organizavo Ispanijos respublikos antifašistų rėmimo kampaniją, literatūros vakarus, kolektyvines paskaitas apie marksistinę filosofiją, Europos politinę padėtį, Vilniaus kraštą, Lietuvos ateities perspektyvas. Jos nariai aktyviai dalyvavo liaudies fronto veikloje, rinko parašus peticijai dėl politinių kalinių amnestijos, platinė tarp studentų liaudies fronto leidinį „Už liaudies teises“. „Scientia“ organizuotuose literatūros vakaruose, kolektyvinėse paskaitose dalyvavo po 200—500 žmonių — studentų, pažangiųjų inteligentų, miesto darbininkų.

1940 m. balandžio 7 d. įvyko labai plataus profilio universiteto studentų marksistinės draugijos „Kultūra“ steigiamasis susirinkimas. Jos globėju buvo prorektorius prof. A. Purėnas. Draugijos tikslas — studijuojant žmonijos kultūrą, jos vystymosi dėsnius ir tautines formas, analizuojant įvairius visuomeninius reiškinius ir tyrinėjant pavergtų tautų išsivadavimo kovą, „ruošti narius kultūros ir visuomenės darbui sąmoningos kritikos, laisvės, demokratijos, solidarumo dvasioje“⁵⁵. Draugija numatė rengti viešas paskaitas, pranešimus, diskusijas, literatūros vakarus, koncertus, iškylas; steigti sekcijas, skaityklas, klubus, savišalpos kasas; leisti laikraščius, žurnalus, knygas; teikti savo nariams moralinę ir materialinę paramą⁵⁶. Valdybos pirmininku buvo išrinktas V. Nešukaitis, sekretoriumi — R. Žiugžda, išdininku — V. Prėskienis, revizijos komisijos nariais — G. Sipavičius, H. Rešeliauskas. Draugijos nariais buvo studentai komunistai V. Aleksa, P. Grinius, L. Jakubanecas, P. Matu-

⁵⁴ MLTE, t. 1. V., 1966, p. 72.

⁵⁵ Vytauto Didžiojo universiteto studentų „Kultūros“ draugija. Kaunas, 1940, p. 14.

⁵⁶ Ten pat, p. 15.

lionis, K. Mozūras, V. Prėskienis, S. Savickas, G. Sipavičius, J. Vasiljevas, komjaunuolis E. Mieželaitis, taip pat R. Andriuškevičius, A. Butkevičius, P. Ramoška, K. Sešgelgis, V. Žemaitis ir kiti.

Iš to, kas pasakyta straipsnyje, galima padaryti šias išvadas.

Revoliucinis studentų judėjimas Lietuvoje vyko per visą buržuazijos valdymo laikotarpį nuo pat Kauno universiteto ir jo pirmtako — Aukštųjų kursų — įsteigimo. Jis visą laiką buvo glaudžiai susijęs su bendra darbo žmonių kova prieš kapitalistinę santvarką ir išnaudojimą. Revoliucinės studentų kovos priešakyje ėjo studentai komunistai ir komjaunuoliai.

Studentijos revoliucinė kova daugiausia vyko Kauno universitete, kur buvo susitelkusi beveik visa Lietuvos studentija. Ryškiausia ji 1922—1926, 1930—1934, 1936—1940 metais. Dotnuvos žemės ūkio akademijoje ji buvo suaktyvėjusi 1931—1933 metais.

Plėsdami revoliucinę veiklą, studentai komunistai pirmiausia rūpinosi sukurti legalias bendravimo su studentija, pažangiąja inteligentija ir darbininkais formas. Ryšiams su masėmis palaikyti ir savo įtaką jose stiprinti komunistai steigė ir sėkmingai panaudojo legalias marksistines studentų ir viešas darbininkų bei pažangių inteligentų draugijas.

РЕВОЛЮЦИОННОЕ ДВИЖЕНИЕ СТУДЕНЧЕСТВА И ЕГО СВЯЗИ С БОРЬБОЙ ТРУДЯЩИХСЯ В БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЕ

Ч. МАНЧИНСКАС

Резюме

Периодами активизации революционной борьбы студентов в буржуазной Литве были 1922—1926, 1930—1934 и 1936—1940 гг. Своеобразным центром революционного студенческого движения являлось крупнейшее высшее учебное заведение Литвы — Каунасский университет. В отдельные периоды оно проявлялось и в Дотнунвской сельскохозяйственной академии.

Студенческое движение, тесно связанное с общереволюционной борьбой трудящихся Литвы против гнета капитала, возглавляли коммунисты и комсомольцы. Они приложили много усилий, чтобы в условиях подпольной деятельности КП Литвы использовать легальные формы борьбы и поддержки связей со студенческими массами, прогрессивными интеллигентами и рабочими.

Для усиления влияния среди студентов и поддержки связей с рабочим классом студенты-коммунисты в 1922—1926 гг. успешно использовали в основном два легальных университетских общества — студентов-социалистов и первое марксистское студенческое — «Атжала».

Весной 1931 г. в университете для руководства революционной борьбой студентов было создано Бюро студентов-коммунистов (секретари — в 1931—1932 гг. — Ю. Булава, в конце 1932—начале 1934 г. — В. Драздаускас). Для расширения революционной деятельности в этом периоде студенты — коммунисты и комсомольцы успешно использовали легальные марксистские студенческие общества „Аугога“ («Аурора») и „Stedra“ («Стедра»), атеистическую организацию лайсваманю (вольнодумцев), а для связей с революционной борьбой рабочих и прогрессивных интеллигентов — публичные общества города Каунаса — „Viltis“ («Вильтис»), «Наша сцена», „Linija“ («Линия»). Последние две были созданы усилиями и по инициативе студентов-коммунистов университета.

В 1936—1940 гг. студенты-коммунисты активно участвовали в деятельности Народно-го фронта, руководимого КП Литвы. От имени легальных марксистских студенческих обществ „Scientia“, «Культура» и др. студенты-коммунисты развернули широкую революционную деятельность среди студенчества и за пределами университета.